

kára szüretelni a homokpusztára, százhusz kilométerre Pécestől, ahol fabarakkokban laktunk. Velünk volt az igazgató is, aki tsz-lakásban lakott a közelben. Késő délután lett, mire apám odaért testes, régi motorjával a sárga homokkal borított szőlővidékre. Az igazgató eléggé türelmetlenül hallgatta végig, hogy miért zaklatják most ilyesmivel, mi volna, ha minden szülő akkor jönne a problémáival, amikor kedve támad, a lehető leghetlenebb helyeken és időkben.

Ezt küldte a fiam.

Csak ezért jött, hogy a kérdőívet elhozza? Miért ilyen sürgős ez?

Magam is pedagógus vagyok, azért jöttem, hogy megbeszéljük a dolgot.

Mit?

Apám kétségbeesett kísérletet tett annak bizonygatására, hogy a latin műveltség mennyire fontos, mivel bennünket a családi hagyományok egyébként is erre köteleznek, nekem továbbra is latint kell tanulnom.

Akkor nem írja alá ezt a kérdőívet?!

De, dehogynem írom alá, adta fel az apám, és úgy érezte, hogy ezzel csatát veszített, mert abban a pillanatban ugyanolyan értetlenül állt a homokpuszta közepén, mint én az utolsó latinórán. Búcsúzóul az igazgató kezébe nyomta a Cézár konyakot, amit ajánldékba hozott neki. Mindez négy szemközt zajlott, csak később mesélte el otthon a jelenetet, mert akkor nem is akart velem találkozni, saját *balvégzetének* tartotta a hiába megtett utat: ráadásul egész éjszaka hajtott, másnap tanítania kellett. A vámos megkérdezte tőle az udvari határátkelőnél, hogy hol járt maga, a sivatagban, mert olyan vastagon rakódott rá a motorjára, az arcára, a kabátjára a sárga homok. Még csak meg sem mondták másnap, hogy ott járt az apám. Nem beszéltünk róla többet otthon, pedig egészen addig rendszeresen fagगतott, hogy feleltem-e történelemből, hányasra állok földrajzból, és milyen szerencsés vagyok, hogy ott tanulhatok, abban a római városban. Még két év volt hátra, de bizonyítványokról, osztályzatokról és tanárokról nem beszéltünk. Attól kezdve nem kérdezett róluk semmit.

VÁLASZ A *HOLMI* KÖRKÉRDÉSÉRE

Tisztelt Szerkesztőség!

Köszönöm felkéréseket. Azért késlekedtem annyit a válasszal, túl a szokásos elfoglaltságokon, mert a kérdés első pillantásra egyszerűnek tűnik, valójában igen nehéz, hiszen egyszerre kellene kanonizációs problémákat teoretikusan újragondolni a mai kánonvitákra is tekintettel, ugyanakkor pragmatikus, a kritikai munkát illető válaszfélétet produkálni. Ezúttal inkább a második lehetőséget választom, oly módon, hogy tovább kérdezek, elsősorban magamtól. Mert igaz ugyan, hogy például Ottlik, Mándy, Pilinszky, Nemes Nagy *nevét* állandóan emlegeti az irodalmi sajtó, s tény, hogy néhányuk csak pár éve távozott el, ezért is jobban benne vannak a köztudatban, túl nagyságrendjükön. Ámde. Nem úgy áll-e, hogy ezek a hivatkozások hovatovább kiüresedő kanonikus imamalommá, zsolozsmázássá szelídülnék, amelyek egyre kevesebbet hoz-

nak a recepció megújításának konyhájára? Külső okokból megkésett tudományos, szakkritikai feldolgozásuk és értelmezésük első-második etapja még életükben lezajlott, haláluk után közvetlenül pedig mintha le is zárult volna, olykor nem kis eredményeket felmutatva (a legkevésbé Mándy Iván életműve értelmeződött úgy igazán, véleményem szerint, noha ebben művészetének sajátos, relatív zártsága is szerepet játszhat). De mintha itt és most, egyelőre, az említettek, mondjuk így: akikhez közel állok és olykor írtam róluk, a feldolgozás és újraértelmezés szempontjából hullámvölgyben volnának. Persze vannak kivételek, így például Schein Gábor közelmúltban megjelent könyve az *Újhold* három költőjének poétikájáról, de maga ez a kitűnő elemzéssorozat is mintha magán viselné a relatív lezárás-lezárulás bizonyos hangsúlyait. Kérdések tehát azért igen nehéz, mert ha a közelmúlt költőivel, íróival kapcsolatban felmerül a jelenlét gyengülése, a történetiségbe zárulás veszélye, akkor fokozottan érvényes ez a távolabbi múlt szerzőire. Mit is jelent tehát egy életmű, egy irodalmi vonulat, egy poétikai törekvés jelenléte a ma irodalomkritikájában? Mit kezdjen irodalomtudós, kritikus, diák és olvasó azzal, hogy számos interpretációs felismerés evidenciává, közhelyé fakult? Különösen például Pilinszky esetében, akinek gazdag recepciója, egyben utóbbi egy évtizedes, olykor éppen katolicizmusának „hivatalosítási” kísérlete: ki-sajátítástörténete érdekes stúdium lehetne, végigkövetve azt a hatvanas évektől máig. Ugyanakkor a dekanonizációs törekvések némelyike, különösen például Ottlik körül (hogy ti. „mekkora”, azaz hány centis vagy méteres író?) szerintem szintén nem hozott megújulást. Az említettek esetében mind a kanonizáció, mind a kanonizáció felülbírálata mintha hozam tekintetében egyszerűen elakadt volna, az irodalomfelfogás és az irodalmi élet radikális átalakulásától nem függetlenül – hirtelen mindnyájan „rég” írók lettek. Én ezt a „régiek és újak” igen problematikus helyi vitájának tartom, a rimbaud-i felkiáltás – „*modernnek kell lenni mindenestül!*” – félreértésének-túlbeszítésének. A dekanonizációs hullám arról győzött meg, hogy maga az ellentét hamis, kezdetleges „igen-nem” opozíció, semmi több. Múltkor például végigolvastam Vörösmartyt – *há-pogtam* az érthetetlenül nagyszabású „újszerűségétől” és mellbevágó maiságától... Tehát a közelmúlt említett (és nem említett) jelentékeny íróiról vajon újra hallgatni kellene egy kis ideig? Addig is, amíg eszünkbe nem jut valami *értelmes* átrajzolás, ami egyaránt szolgálja művüket és értelmezőiket? Nem tudom. A hallgatás sem igazán termékeny, a túlidézó ismételtetés sem. Hiszen esetük azért tanulságos, mert nem felejtés történt, hanem túlidézetség és túlértelmezés (önisméltés), vagyis a kanonizáció/dekanonizáció mint felületesség. Csak benyomásként és semmiképpen sem vádaskodó állításként mondom, hogy mintha igazi munkák alig-alig végeztettek volna el. Azért említem meg ezt a benyomást, mert sajnálatos lenne egyfajta régi magyar hagiográfiai reflex megisméltődése miatt elveszteni a beszédképességet róluk (és másokról), mint ahogyan ez olykor a legnagyobbakkal, Petőfivel, Arannyal, Adyval, Móriczsal is előfordult.

A körkérdésben elhelyezett Egry-idézetet úgy is érthetem, hogy a felejtés határesetete vagy előszobája az értelmezés megújulásának elakadása, kifulladás, ami szentté avatási ceremóniákban merevedik meg és kompenzálódik. Az ezzel szemben szükségképpen fellépő „profanizálás” *végletei* (és nem önmagában az egészséges, megnyitó jellegű profanizálás) szintén nem igazán termékenyek, konklúzióik olykor meghökkentően szegényesek, valahogy így festvén: „X. Y. mégsem volt *akkora* író, mint ahogy ezek és ezek ekkor meg akkor gondolták, lám-lám.” Én nem ezt nevezném átrajzolódnak, újraértékelésnek, hanem a tartalmi-argumentatív érvelést, mely nem a méretekre és a nagyságrendre (tehát a mennyiségre) összpontosít valamiféle irodalmi piac és ter-

ritoriális gondolkodás szabályai szerint, hanem a diskurzus valódi természetére – a megkülönböztetésre és különbségtetésre, szétválasztásra, a kritika iskolázottságára (Dávidházi Péter). E két véglet elkerülésének, illetve a tertium daturnak a lehetőségei egy felkérés és megbízás alkalmából fokozták fel érdeklődésemet, amit a kihívás rendkívülisége és a „téma” látszólag oly nagy távolsága is kiváltott: kismonográfiát írni Móricz Zsigmondról. E feladat azért érdekel, mert nagyon is jelent *valamit* a túl nagy történeti, alkati, esztétikai (sőt ízlésbeli) távolság értelmezési lehetősége/lehetetlensége, a megértés, az értelmezés és az applikáció szakadásainak és esetleges folytathatóságának kipróbálása. Semmiképpen sem szeretnék például olyanféle könyvet írni, mely itt és most, közel hatvan évvel az író halála és közel ötvennel hivatalos, végzetes kisajátítása után kivágná a rezet, megmutatná az „igazi” Móriczot, illetve valamilyen mai, esetleg fantomvározásnak megfelelően kitalálna egy ezredvégi Móricz-képet. Az átírás, a felülírás nem azonos a hamisítással – ez a látszólagos evidencia igen komoly, manapság világszerte tárgyalt teoretikus és gyakorlati problémákat vet fel az irodalomkritikában. Továbbá nem lehet feladat Móricz újabb „besorolása” sem, valamint a filológiai munka alapvetése sem (bár itt komoly elvégzetlenségeket gyanítok), hanem valamilyen *más* műveltsor, amiről sejthető, hogy szükséges, de kevésbé tudnám konkrétan megfogalmazni most, mi is az. A kérdésem ugyanis nem csupán az, hogy miképpen lehet ma írni-beszélni Móriczról, hanem az, hogy jelent-e valamit írni-beszélni róla, *valamilyen* módon? Megszólaltatható-e úgy, hogy tényleg *szóljon* valamiről, amiről ő is beszélt vagy beszélhetett volna? Például mit jelentenek ma egy, véleményem szerint *nagy* író esetében olyan kifejezések, hogy: országismeret, megfigyelés, alakteremtés, elbeszélő-dramaturgia stb.? Teoretikusabban: vajon a referenciaprobléma, például a történetmondás esetében, teljesen és végérvényesen lezárható-e elmélettörténeti értelemben, valahogy így: volt, de meghalt („megöltük”)? Miért *lehetett* egyáltalán értelme jó ideig a magyar és a nemzetközi szóhasználatban a „realista, realizmus” minősítésnek? Ha ma nincs értelme, akkor mit jelenthet most *egykori* értelmének felidézése a jelen narratívái számára? Ezek a kérdések ugyanis nem intézhetők el olyanféle közismert, felületes megállapításokkal, hogy nagy hibaszázalékkal dolgozó, de igen jelentékeny íróról van szó, akinek voltak közmegegyezészerűen jelentős, jó, sőt nagy művei, és kész-passz. A fent említett irodalomelméleti-esztétikai kérdések hogyan függenek össze tehát az utóbb érintett kritikai-pragmatikai és a távolság dimenziójában megfogalmazható mai kérdésekkel?

Ami a körkérdésben felsoroltak közül hiányzókat illeti, Magyarországon mindig baj van a listákkal, de én ezt álkérdésnek tartom, értelmetlennek tűnik azon méltatlankodni, ki fia-borja maradt ki a felsorolásból. Móriczot nem ezért emlegetem. Akit viszont körkérdések felvett a névsorba, és szerintem egyik legnagyobb adósságunk – Füst Milán. Egész költői életműve, kellő értelmezéssorozat esetén, jelentékeny módosulásokat eredményezhetne XX. századi irodalmunk térképén. Kassák, Nagy Lajos, Déry szintén erősen újraértelmezésre szorulnának. Némelyiküknél magát az értelmezési hagyományt kellene megteremteni, nemhogy „újra”... Aki viszont az összes eddig felelegetett értelmezési anomália, illetve szakadás és csönd szövevénye alól kibújik vagy felüllegezi azokat: *Weöres Sándor*. Ő ugyanis olyannak (milyennek is?), annyira befoghatatlannak tűnik, hogy korábban emlegetett kedvenceimhez képest is kanonizálhatatlannak bizonyul, azaz dekanonizációja is elmaradt; ezek az ellentétpárok nem tudják megérinteni mindazt, amit csinált. Nem kérdés, hogy a MAGYAR ORPHEUS-kötet jelentős panorámája ellenére úgy tűnik, hogy világirodalmi és bölcsességirodalmi

jelentőségének, sokféle egyetemességének titkai – hogy is lehetséges ez a XX. század művészetében? – jószérivel feltáratlanok. Olyasmire gondolok, amit nagy modern filozófusok, esztéták műveltek Mozart, Wagner, Rodin, Goya, Rembrandt, Hölderlin, Rilke, Trakl, Celan, Mallarmé művészetével. Éppen Weöres az a magyar irodalomban, akiről még el tudnék képzelni egy különleges, valamennyire anakronisztikus, nagy szellemi alkotást (esetleg nem is egyszemélyes vállalkozást), amely egyben megfelelné a poétikai és poetológiai szaktudományosság és az iskolázott kritika követelményeinek is.

Végül újragondolhatónak vélem azt is, hogy Kosztolányi évtizedek óta változatlanul ragyogó-megújító csillaga és az Ady-recepció drámai felfüggesztődése, hallgatása miképpen függ össze egymással (meg például az ún. korszellemmel, ha ez a kategória még használható egyáltalán...); tényleg lezárult-e az utóbbi? Meghalt-e Ady Endre?

Fentieket természetesen végig a hipotézis hangfekvésében írtam. Szívélyes üdvözléssel:

Balassa Péter

Varró Dániel

VÁLTOZATOK EGY GYEREKDALRA

A gyerekdal

Boci, boci, tarka,
se füle, se farka,
oda megyünk lakni,
ahol tejet kapni.

Balassi Bálint-os változat

Búm, kínom, énekem nyílnak mind végtelen
árvaságban,
Mint gyermek téhennek bánatja temérdek
tarkaságban.

Olyan lehetetlen élnem szeretetlen
nálad nélkül,
Mínhogy az borjúcska legyeket elhajtsa
farka nélkül.

Cupido vad lángja, szerelem fullánkja
kínoz régen,
Friss rügyként feslenem, kegyelmes Istenem,
minek nékem?